

Kwiatkowska, Maria Irena

Panna le Brun czy Katarzyna II?

Kronika Zamkowa 1-2 (61-62), 145-149

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Irena Kwiatkowska

PANNA LE BRUN CZY KATARZYNA II?

Pracuję od kilkunastu lat w Galerii Rzeźby Polskiej mieszczącej się w Starej Pomarańczarni w Łazienkach Królewskich i od dawna wzbudzało moją wątpliwość określenie gipsowego popiersia, jakoby przedstawiającego „pannę Le Brun”, jak podał na podstawie nieistniejącego już podpisu Zygmunt Batowski, stawiając jednak znak zapytania, czy chodzi tu o córkę królewskiego „pierwszego rzeźbiarza” André Le Bruna¹. Popiersie niewątpliwie zostało wykonane przez tego artystę. Wątpliwość co do tego, kogo przedstawia, miał także Dariusz Kaczmarzyk w wydanym w roku 1973 katalogu zbiorów rzeźby polskiej Muzeum Narodowego². Mając kontakt z tym portretem, doszłam do wniosku, że jeśli rzeczywiście przedstawia pannę, to mocno już starszawą, nieco podobną do carycy Katarzyny II, i to już w średnim wieku. Tak zresztą wpisałam do karty naukowej tego obiektu.

W wydanej jednak ostatnio, imponującej przejrzanym materiałem archiwalnym monografii twórczości André Le Bruna pióra dr Katarzyny Mikockiej-Rachubowej spostrzegłam, że popiersie to autorka już bez żadnych zastrzeżeń łączy z córką rzeźbiarza, podając zresztą jej imiona i datę urodzenia³. Żałuję, że nie opublikowałam wcześniej swych spostrzeżeń, przez co autorka nie mogła się do nich ustosunkować. Niniejszym przeto chciałabym ten błąd naprawić.

Skoro dr Mikocka uważa, że popiersie to powstało przed rokiem 1795 (a moim zdaniem pochodzi z ok. 1785 r.), wobec tego panna Karolina Teresa Stanisława

Le Brun urodzona w roku 1769 miała by najwyżej lat 26, jeśli nie o rok lub dwa mniej. Trudno się zatem zgodzić, że dwudziestokilkuletnia panna wyglądałaby aż tak leciwie, mając twarz pełną, żeby nie powiedzieć nalaną, z wydatnym podbródkiem.

Przeglądając zarówno malarskie, jak rzeźbiarskie wizerunki carycy Katarzyny II, znaleźć można pewne podobieństwa rzekomej panny Le Brun do imperatorowej rosyjskiej. Dość spojrzeć na popiersia

1. André Le Brun, Popiersie rzekomej „panny Le Brun”, gips, ok. 1785, Muzeum Łazienki Królewskie. Fot. Ryszard Opechowski / André Le Brun, *Bust of Supposed 'Miss Le Brun'*, plaster, circa 1785, Łazienki Królewskie Museum. Photo Ryszard Opechowski

wykonane przez jej nadwornego rosyjskiego rzeźbiarza Fiedota Iwanowicza Szubina (marmurowe z roku 1789, a także różniące się nieco w układzie głowy - odlane z brązu w 1789 r. i marmurowe z 1791 r.), znajdujące się obecnie w Państwowym Muzeum Sztuki w Petersburgu, by znaleźć wspólne cechy: dość wysokie czoło, proste łuki brwiowe, oczy niezbyt duże, długi nos, pulchne policzki, usta wąskie w charakterystycznym półuśmiechu, długa broda i wydatny podbródek, nie mówiąc już o „napuchniętej” (modnej w latach 80. XVII w.) peruce z długimi lokami (anglezami) na ramionach.

Marmurowe popiersie Katarzyny II dłuta Szubina (z którego roku? - nie wiadomo) znajdowało się także w zbiorach królewskich na Zamku w Warszawie⁴. Stało swego czasu w gabinecie pracy króla, a później, już po jego wyjeździe z Warszawy, w gabinecie Jakuba Monal-

diego w *Atelier* królewskich rzeźbiarzy na Zamku. Dodać należy, że Monaldi był również autorem marmurowego popiersia Katarzyny jako Minerwy, „w hełmie, z pióropuszem i w pancerzu”, ustawionego na ozdobnym postumencie z różowego i białego marmuru, ozdobionego brązem (litery napisu), znajdującego się w starej Sali Audiencjonalnej. Należy przypuszczać, że popiersie dłuta Szubina pomagało mu odtwarzać rysy carycy.

Wśród wizerunków rosyjskiej imperatorowej modelowanych przez Szubina znajdują się bardziej lub mniej reprezentacyjne portrety Katarzyny II: ukazujące ją z wieńcem laurowym i diademem królewskim na głowie, z szarfą przechodzącą przez prawe ramię, a ten najbardziej reprezentacyjny, z roku 1791, w niemal pełnym popiersiu, z uwidocznioną gwiazdą orderową po lewej stronie.

2. Jan Chrzyciel Lampi, *Portret carycy Katarzyny II*, ok. 1780-1785 r., Muzeum Łazienki Królewskie. Fot. Ryszard Opęchowski / Giovanni Baptista Lampi the Elder, *Portrait of the Empress Catherine II*, circa 1780-1785, Łazienki Królewskie Museum. Photo Ryszard Opęchowski

3. F.I. Szubin, *Popiersie carycy Katarzyny II*, marmur 1791, Państwowe Rosyjskie Muzeum w St. Petersburgu, *Kat. Rzeźby, 1988 r. Reprodukacja / F.I. Shubin, Bust of the Empress Catherine II*, marble, 1791, State Russian Museum in Saint Petersburg, *Sculpture Catalogue, 1988. Reproduction*

sługujące się konkretnym wzorem potraktowanie rysów modelu, znanego artyście z autopsji. Trzeba dodać, że po śmierci carycy w roku 1796 Le Brun, pozostający wówczas w Petersburgu, wykonał jej maskę pośmiertną; dwa egzemplarze wymieniono w spisie obiektów znajdujących się w Wilnie (Le Brun, jak wiadomo, w latach 1797–1811 był profesorem rzeźby na Uniwersytecie Wileńskim), sporządzonym po śmierci artysty.

Katarzyna Mikocka-Rachubowa w katalogu prac Le Bruna pod nr. 199 wymienia wykonane przez niego popiersie Katarzyny II jako niezachowane⁵. W początkach XIX w., po śmierci rzeźbiarza,

4. W. Brodzki, *Popiersie Katarzyny II*, ok. 1865. Fot. Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Petersburgu / W. Brodzki, *Bust of Catherine II*, circa 1865. Photo State Russian Historical Archives in Saint Petersburg

Portrety Katarzyny II dłuta Szubina stanowiły wzór dla późniejszych rzeźbiarzy rosyjskich. Opierał się na nich m.in. Samuel Iwanowicz Galberg, który w roku 1831 wykonał model „kolosalnej” statui siedzącej imperatorowej, przeznaczonej dla petersburskiej Akademii Sztuki. Posąg znalazł się tam (i stoi do dzisiaj) przeszło 30 lat później, odkuty w marmurze w Rzymie przez polskiego rzeźbiarza Wiktora Brodzkiego, który także wykonał portret carycy (zapewne również wzorowany na rzeźbie Szubina i Goldberga).

Portret wykonany przez Le Bruna mógł natomiast należeć do wizerunków kameralnych, przeznaczonych dla najbliższej rodziny i przyjaciół; ukazuje właściwie tylko głowę z fragmentem ramion i dekoltu, bez żadnych oznak władzy, i stanowi indywidualne, niepo-

5. W. Brodzki (S.I. Galberg), Statua marmurowa siedzącej carycy Katarzyny II (1862–1865) w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Fot. Akademia Sztuk Pięknych w Petersburgu / W. Brodzki (S.I. Galberg), *Marble Statue of the Empress Catherine II in a Sitting Position* (1862–1865), Imperial Academy of Arts in Saint Petersburg. Photo Imperial Academy of Arts in Saint Petersburg

pozostawało w rękach jego żony, a w 1822 r. jako depozyt wdowy znajdowało się w jego dawnej pracowni, czyli w Sali Sкульптуры Uniwersytetu Wileńskiego, jak podaje ww. autorka.

Podobne do łazienkowskiego popiersie kobiecie widzimy na reprodukcji zdjęcia (z 1914 r.) fragmentu saloniku w Pawilonie Monarszym w Aleksandrówce k. Białej Cerkwi (woj. kijowskie)⁶, które niewątpliwie musiało przedstawiać carycę Katarzynę II – matkę pierwszej właścicielki pałacu Aleksandry z Engelhartów, żony Franciszka Ksawerego Braniczkiego.

Popiersie w Łazienkach pochodzi ze zbiorów Uniwersytetu Warszawskiego; być może po likwidacji Uniwersytetu Wileńskiego w początkach lat 30. XIX w. trafiło do Warszawy, a może warszawskie jest repliką wileńskiego? Wcześniej istniejący na cokole podpis *Mlle Le Brun* może być omyłką (takich w zbiorze uniwersyteckim było więcej), a może wynikał z zamiany cokołów?

W każdym razie, jeżeli popiersie znajdujące się w Łazienkach nie przedstawia carycy Katarzyny II (w co nie wszyscy muszą wierzyć), to jednak nie może być portretem młodej *Mlle Le Brun*.

PRZYPISY

¹ Z. B a t o w s k i, Rzeźby artystów Stanisława Augusta w zbiorze odlewów gipsowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1922, s. 24.

² D. K a c z m a r z y k, *Rzeźba polska od XVI do początku XX wieku. Katalog zbiorów*, Muzeum Narodowe w Warszawie, 1973, poz. 62.

³ K. M i k o c k a - R a c h u b o w a, *André Le Brun, „pierwszy” rzeźbiarz Stanisława Augusta*, t. 2, Warszawa 2010, katalog prac, poz. 123, s. 257.

⁴ AGAD, *Catalogue des ouvrages en Marbre, Platre, Terre cuite, appartenant à Sa Maj. le Roi*, 1795 – Bustes et tetes de femme en marbre blanc, poz. 1, *par Scubin* (winno być: Schubin).

⁵ M i k o c k a - R a c h u b o w a, *op.cit.*, poz. 197–198, s. 341.

⁶ R. A f t a n a z y, *Materiały do dziejów rezydencji*, t. 11 B, Warszawa 1994, fig. 119.

Maria Irena Kwiatkowska

MISS LE BRUN OR CATHERINE II?

SUMMARY

In the sculpture collection of the Warsaw Łazienki - summer residence of the king Stanisław August Poniatowski - there is a plaster female bust by the 'first Royal sculptor', André Le Brun, thought to be a portrait of his daughter, 'Mlle Le Brun'. Until recently there was always a question mark over this attribution. However dr Katarzyna Mikocka-Rachubowa in a 2010 monograph of the works of this sculptor, impressive in terms of the amount of archival material researched, has no doubts that the bust is indeed a portrait of the sculptor's daughter. She gives her name: Karolina Teresa Stanisława Le Brun, as well as her date of birth: year 1769. The author states that the bust was created 'before 1795' (even though it seems it could have been created in the mid-1780s), which would mean that Miss Le Brun portrayed by her father would be at most 26 years old, if not a year or two younger than that.

It is difficult to believe that when looking at the bust of 'Miss Le Brun'. It shows a woman rather advanced in years, of a full face, if not puffy, with a protruding chin. The face resembles the Empress of Russia, Catherine II, so often immortalized at the time in numerous painted

and sculpted portraits. There were Tsarina's portraits both in the Royal Castle in Warsaw and in Łazienki. The sculpture collection contained her representative busts by her court sculptor, Fiedot Ivanovich Shubin as well as by Giacomo Monaldi, who was working for the Polish king in Warsaw.

Le Brun's bust was created after the king's death and taken by the sculptor to Vilnius, where he was employed as a professor at the local university. In 1930s it became part of the collection of the Warsaw University and after World War II it enriched the Łazienki collection.

Le Brun's portrait of the Empress could have been a private image, created for the closest family and friends. There was a female bust similar to the one from Łazienki in the Royal Pavilion in Alexandria near Bila Tserkva. There is no doubt that this was indeed a portrait of the Empress Catherine II, mother of the first owner of the palace, Alexandra von Engelhardt, Franciszek Ksawery Branicki's wife.

Even if some readers remain unsure if the bust from Łazienki is a portrait of Catherine II, I hope that they at least have misgivings about it showing the young 'Mlle Le Brun'.